

Matviienko Olena

Doctor of Pedagogical sciences, professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PEDAGOGICAL SITUATIONS AND TASKS AS MEANS OF TRAINING FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

Матвієнко О. В.

доктор педагогічних наук, професор
НПУ імені М.П. Драгоманова

ПЕДАГОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА ЗАДАЧІ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

This article is devoted to the actual problems of professional training of primary school teachers. The article clarifies the meaning of "pedagogical task" and the system of the pedagogical tasks as a method of professional abilities and skills formation of primary school teachers.

The author stresses that ability to analyze pedagogical tasks and situations develops creative thinking and teaching ability in future primary school teachers .

Keywords: elementary school teacher, professional training, pedagogical problems, pedagogical situation.

Стаття присвячена актуальним проблемам професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. У статті уточнюється значення поняття «педагогічна задача» і система педагогічних завдань як метод формування професійних умінь і навичок у майбутніх учителів початкової школи.

Уміння аналізувати педагогічні завдання і ситуації розвиває у майбутніх вчителів творче мислення і педагогічний хист.

Ключові слова: вчитель початкової школи, професійна підготовка, педагогічні завдання, педагогічна ситуація.

Специфіку підготовки вчителя початкової школи визначає багатофункціональність його діяльності, адже він має не лише володіти предметними знаннями й уміннями, а й мати здібності до моделювання, планування, проектування навчально-виховного процесу, що вможливить ефективне формування особистості молодшого школяра.

Низький рівень розвитку вмінь майбутнього вчителя початкової школи застосовувати набуті знання у практичній діяльності свідчить про відсутність у студентів глибоких знань щодо сутності головних педагогічних процесів, явищ, понять, законів, закономірностей, про

невміння оперувати ними. На наш погляд, теоретико-методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з батьками має будуватися таким чином, щоб студенти опановували основи педагогічної теорії у процесі спеціально організованої діяльності шляхом застосування дослідницьких методів під час розв'язування педагогічних задач і ситуацій. Така структура навчального процесу формує евристичний стиль мислення студентів, створює необхідне підґрунтя подальшого творчого виконання ними своїх педагогічних функцій, спонукає до самостійного дослідження певних педагогічних явищ.

При визначенні сутності терміну «педагогічна задача» звернемося до сучасних психолого-педагогічних досліджень. Так, О.Леонтьєв, О.Тихомиров розглядають задачу як мету, яка повинна бути досягнута в існуючих ситуаціях [6, с. 284]. Як результат усвідомлення суб'єктом діяльності мети діяльності, умов діяльності і проблеми діяльності (проблеми задачі, вимоги задачі) педагогічну задачу визначають Л.Спірін, Н.Кузьміна, розкриваючи сутність педагогічної задачі, відзначають, що вона виникає щоразу, коли потрібно перевести виховання з одного стану в інший [11; 4].

Отже, педагогічна задача виникає тоді, коли можливе не одне рішення і потрібно знайти кращий спосіб досягнення бажаного результату.

Г.Балл пропонує такий підхід: «Задача в самому загальному вигляді – це система, обов'язковими компонентами якої є: а) предмет задачі; б) модель необхідного стану предмету задачі» [1].

І.Трубавіна вважає педагогічну задачу формою реалізації педагогічної ситуації. Традиційними структурними компонентами педагогічної задачі за процесом розв'язання виступають умова, запитання, розв'язання і відповідь.

Л.Спірін також вказує на дві сторони педагогічної задачі: відомий і невідомий зміст, тобто умова і запитання [11, с. 15].

Встановлюючи зв'язки між поняттями «педагогічна ситуація» і «педагогічна задача», пріоритетними вважаємо позиції Ю. Куллоткіна, Л. Фрідмана [5]. Як відзначають вчені, варто розрізняти проблемну педагогічну ситуацію і задачу. У структурному відношенні вони однакові, проте компонентами проблемної ситуації є реальний об'єкт і реальний суб'єкт дій, а компонентами задачі є знакові форми, в яких відображаються і моделюються компоненти проблемної ситуації. При цьому в педагогічній задачі відображаються лише деякі сторони всієї проблемної ситуації.

Поняття «педагогічна ситуація» визначається у науковій літературі по-різному. С. Головін визначає педагогічну ситуацію як систему зовнішніх до суб'єктів умов, що спонукають його до активності. До елементів ситуації науковець відносить і стан самого суб'єкту в попередній момент часу, якщо він обумовлює наступну поведінку.

Л. Спірін визначає педагогічну ситуацію як об'єктивний стан конкретної педагогічної системи за певний проміжок часу [11]. Під педагогічною системою розуміють об'єднання людей, спеціально створене для здійснення цілей виховання.

Н. Гузій визначає педагогічну ситуацію як педагогічну реальність у всій сукупності умов та факторів. Характерною ознакою педагогічної ситуації виступає наявність суперечностей між педагогічною метою та можливостями її досягнення. На думку Н. Гузій [3, с. 121], «поле» педагогічних ситуацій є необмеженим, вони можуть бути різноманітними: узгодженими та конфліктними, епізодичними та довготривалими, типовими, стандартними та нетиповими, оригінальними, прогнозованими та непередбаченими, залежними та незалежними від вчителя. Загальна ж кількість неочікуваних педагогічних ситуацій в педагогічній праці є досить значною. Кожна педагогічна ситуація не може розглядатися автономно, без зв'язку із загальною системою роботи вчителя, цілісним навчально-виховним процесом, іншими ситуаціями. Будь яка з них має власну як передісторію, так і подальший розвиток, вона пов'язана із низкою подій, що передували даній педагогічній ситуації та впливають на подальші педагогічні плани і результати роботи, на соціально-психологічний клімат у колективі та міжособистісні відносини.

Розрізняють ситуації заплановані й несподівані, у тому числі малопередбачувані; спокійні й конфліктні, а також поняття «виховна ситуація». Аналіз психолого-педагогічної

літератури свідчить про неоднозначність підходів до класифікації виховних ситуацій.

З.Васильєва розглядає їх за видами діяльності – навчальні, трудові, розважальні тощо; за наявністю (чи відсутністю) альтернативи у виборі справи, позиції, кола спілкування – колізійні і не колізійні; за способом виявлення спрямованості особистості – вербальні, практичні, природні, лабораторні. А.Лутошкін класифікує їх як ситуації сукупності переживань, змагальні, успіху-невдачі, привабливості, новизни, раптовості, несподіваності. О.Богданова, Т.Коннікова, Л.Новікова, В.Петрова та інші виділяють ситуації спеціально організовані та природні. Під час формування колективних відносин можна використовувати природні (ненавмисні) і штучні (навмисні) ситуації.

І.Бех розглядає виховні ситуації, які створюються у рамках особистісно зорієнтованого виховання і мають забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання і самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя. У цьому зв'язку І.Бех зазначає: «...треба культивувати такі ситуації, в яких стосунки з дітьми будуються на врахуванні їх гідності і права бути особистістю. Перше безперечне право дитини – висловлювати свої думки, впливати на наші судження про неї» [2, с. 137]. У міждисциплінарному контексті це питання розглядає Л.В.Петько [9; 12]. Наголосимо, що у педагогічних ситуаціях виникають педагогічні задачі. Складовими педагогічної ситуації є задача, учасники, умови, етапи її розв'язання.

Постановку педагогічної задачі можна розглядати як моделювання проблемної ситуації, а саму задачу – як знакову її модель. З функціональної точки зору А.Орлов виділяє не просто педагогічну задачу, а навчально-педагогічну задачу. На його думку, «це проблемна ситуація, створена, в ході аудиторної та позааудиторної роботи. У процесі її вирішення учень навчається погоджувати свої дії, а вчитель вчиться визначити оптимальні шляхи навчання і виховання особистості учня або колективу школярів. Мета навчально-педагогічної задачі – зміна позиції самого суб'єкта, тобто майбутнього вчителя, озброєння його певними способами розумових і практичних дій» [8, с. 63]. Таким чином, проблема сутності педагогічної задачі дослідниками осмислюється як усвідомлення суб'єктом розв'язання протиріччя між відомою метою задачі і невідомими шляхами її досягнення, тобто відсутністю необхідного результату інформації для досягнення даної мети.

Отже, ми можемо зробити висновок, що педагогічна задача – це результат усвідомлення суб'єктом виховання в педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання. Усвідомлення педагогічної задачі відбувається за допомогою аналізу конкретних умов, що виникли у відповідній ситуації. Аналіз педагогічної ситуації сприяє виявленню проблеми, що її породила, адже будь-яка педагогічна ситуація по суті є проблемною. Розв'язання педагогічної задачі це процес здійснення вибору з декількох альтернатив, на основі вихідної інформації в умовах невизначеності, що дозволяє знайти ефективний шлях трансформації власних умінь в вміння учнів, і, таким чином, перевести предмет задачі з вихідного стану в необхідне [7].

Разом з тим, уточнення сутності поняття «педагогічна задача» не дозволяє в достатній мірі розкрити специфіку системи педагогічних задач як засобу формування професійних умінь майбутніх вчителів початкових класів. У зв'язку з цим, звернемося до класифікації педагогічних задач.

Різноманітний досвід класифікації навчальних задач представлено в роботах Г. Балла, Д. Богоявленського, Ю. Кулюткіна, І. Лернера, М. Махмутова.

Найбільш повний опис педагогічних задач, а також їх класифікація представлені в дослідженнях Г. Балла [1]. У його підході виділено близько тридцяти видів задач, які співвідносяться з такими компонентами, як умова (предмет), запитання (вимога), розв'язання та відповідь. Конкретна педагогічна задача може бути віднесена одночасно до різних класифікаційних груп. Наприклад, педагогічна задача може бути класифікована як теоретична, творча, пізнавальна.

Педагогічні задачі Г. Балом були розділені на дидактичні та виховні. При цьому кожен вид включає навчальні, критеріальні, пізнавальні, комунікативні задачі. Суттєвою

характеристикою педагогічної задачі є її трудність. В. Соколов виділив три типи педагогічних задач: задачі, виконання яких полягає в стереотипному відтворенні завчених дій; задачі, виконання яких вимагає деякої координації завчених дій в умовах, що змінилися; задачі, виконання яких вимагає пошуку нових, ще невідомих способів дій [1].

Визначення видів педагогічних задач у контексті нашого дослідження заслуговує особливої уваги. У психолого-педагогічній літературі представлені дослідження, пов'язані з проблемою розробки та використання педагогічних задач у професійній підготовці вчителя (А. Деркач, Г. Фрумкін).

Л.Спірін класифікує педагогічні ситуації та задачі відповідно до дидактичної мети й поділяє їх [11]: 1) за місцем виникнення (ситуації в школі, у родині); 2) за суттю педагогічного процесу (ситуації дидактичні, виховні й навчально-виховні); 3) за взаємодіючими у ситуаціях суб'єктами і об'єктами виховання («вчитель-клас», «батьки-діти», «особистість у процесі виховання»); 4) за закладеними у ситуації перспективами (стратегічними, тактичними, оперативними); 5) *за можливостями постановки різноманітних видів задач професійно- педагогічного навчання* (для накопичення інформації, для розвитку творчого мислення і теоретичних знань, для розвитку педагогічних організаторсько-управлінських якостей у майбутніх учителів).

Як відмічає Л. Спірін, вчителями вирішуються задачі стратегічні, тактичні і оперативні. Мета стратегічних задач – досягнення деякого педагогічного ідеалу. Для цього потрібен тривалий час. Мета тактичних задач – формування якостей і станів у вихованців. Мета оперативних задач – це елементи розв'язання тактичних задач. Вони відрізняються тим, що їх мета здійснюється негайно після виникнення [11].

Розв'язання педагогічних задач та ситуацій є необхідним елементом професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Педагогічні задачі застосовуються в різноманітних формах навчального процесу під час підготовки майбутніх учителів. Педагогічні задачі можуть використовуватися на лекціях, семінарських, практичних заняттях. Майбутній вчитель початкової школи має навчитись формулювати педагогічні задачі, аналізувати та знаходити правильне розв'язання педагогічної задачі. Діяльність у вирішенні педагогічних задач має такі основні професійно-педагогічні завдання [10, с. 86]: 1) формування громадянської спрямованості майбутнього вчителя початкової школи, його моральних якостей. Система задач повинна бути сформована таким чином, щоб у процесі їх вирішення актуалізувалися і формувалися світогляд майбутнього вчителя, його громадянські якості, активна життєва позиція, професійні інтереси, схильності, педагогічно значущі особисті якості. 2). Формування творчого мислення. Вирішення педагогічних задач повинне забезпечити набуття професійних знань, їх систематизацію й актуалізацію на практиці. Навчальні педагогічні задачі – засіб формування творчого мислення. 3). Формування педагогічних умінь. У процесі вирішення педагогічних задач майбутні вчителі початкової школи мають навчитись самостійно й успішно виконувати фахові дії.

Наголосимо, що при цьому формуються професійно значущі якості особистості майбутнього вчителя, необхідні в його подальшій діяльності, тобто педагогічні уміння. У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з батьками, застосовуються різні форми навчання розв'язання педагогічних задач. Як правило, задачі добираються у формі опису конфліктної ситуації, де необхідно проаналізувати і знайти вирішення проблеми, що у ній є. Функцію задачі може виконувати і тест, на запитання якого треба відповідати. Застосовуються і завдання, що вимагають провести мікродослідження. Припустима і така форма задачі, як обговорення проблемних питань, що містяться у висловлюваннях вчених, учителів.

Отже, вся професійна робота вчителя є, по суті, безупинним ланцюгом розв'язання взаємозалежних педагогічних задач різних типів, класів, рівнів. При цьому, незважаючи на значне їх розмаїття, усі вони мають загальну властивість – є задачами.

Література:

1. Беспалько В.П. О критериях качества подготовки специалиста / В.П. Беспалько // Вестник высшей школы. – 1989. – № 1. – С. 34.
2. Бех І.Д. Проблема методів виховання в сучасній школі / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1996. – №4. – С. 136–141.
3. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Н.В. Гузій. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина, Н.В. Сухарев. – Гомель: Изд-во Гомельского гос. ун-та, 1996. – 57 с.
5. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1986. – № 2. – С. 21–30.
6. Леонтьев А.Н. Психология общения / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. исп. и доп. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.
7. Матвієнко О.В. Методи конкретних педагогічних ситуацій / О.В. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 300 с.
8. Орлов А.А. Профессиональное мышление учителя как ценность / А.А. Орлов // Педагогика. – 1995. – №6. – С. 63–68.
9. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. ; за ред. академіка В.І.Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9455>
10. Програма формування педагогічної культури батьків / За ред. В.Г. Постоного. – К. : ДЦССМ, 2003. – 108 с.
11. Спирин Л.Ф. Эвристическая программа накопления информации о формировании профессионально значимых качеств у будущих учителей / Л.Ф. Спирин. – Кострома, 1989. – 17 с.
12. Pet'ko Lyudmila. The "Case Study" Method as Means of Formation of a Professionally Oriented Foreign Language Teaching Environment in University Conditions [Метод ситуаційного аналізу («case study» method) як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету]. / Lyudmila Pet'ko // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 4 (July). Series "Education & Pedagogy". – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 48–65. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7974>